

ISBN 978-84-393-7982-9

9 788439 379829

 Generalitat de Catalunya
Departament d'Acció Social i Ciutadania
Secretaria de Joventut

Estratègies, trajectòries i aportacions de joves trans, lesbianes i gais

col·lecció aportacions

39

a

Estratègies, trajectòries
i aportacions de joves
trans, lesbianes i gais

Gerard Coll-Planas
Gemma Bustamante i Senabre
Miquel Missé i Sánchez

Generalitat de Catalunya
Departament d'Acció Social i Ciutadania
Secretaria de Joventut

joventut

a

Estratègies, trajectòries
i aportacions de joves
trans, lesbianes i gais

Gerard Coll-Planas
Gemma Bustamante i Senabre
Miquel Missé i Sánchez

Generalitat de Catalunya
Departament d'Acció Social i Ciutadania
Secretaria de Joventut

Coll-Planas, Gerard

Estratègies, trajectòries i aportacions de joves trans, lesbianes i gais. –
(Col·lecció aportacions ; 39)

Bibliografia

ISBN 9788439379829

I. Bustamante i Senabre, Gemma II. Missé i Sánchez, Miquel III.

Catalunya. Secretaria de Joventut IV. Títol V. Col·lecció: Aportacions ; 39

1. Homosexuals – Identitat 2. Sortida de l'armari (Orientació sexual) 3.

Orientació sexual – Aspectes socials

613.885

Aquesta publicació es pot consultar a www.gencat.cat/joventut/observatori. També es pot sol·licitar i/o consultar al Centre de Documentació Juvenil de la Secretaria de Joventut.

Col·lecció Aportacions. Observatori Català de la Joventut

© Generalitat de Catalunya
Departament d'Acció Social i Ciutadania
Secretaria de Joventut

1a edició: març 2009

Tiratge: 3.700

Disseny: Unitat d'autoedició i disseny, Secretaria de Joventut

Maquetació: Eloi Andiañach Fernández

Impressió: Papers 99

D. L.:

ISBN: 9788439379829

ÍNDEX

Presentació	5
Introducció	7
1. Marc teòric	9
1.1. Gènere	9
1.2. Transfòbia i homofòbia	10
1.3. La política dels noms (breu diccionari)	16
1.4. Sortir de l'armari	18
1.5. Viure segons el gènere sentit	18
1.6. (Re)produint famílies	20
2. Conclusions	21
2.1. Gènere	21
2.2. Trans/homofòbia	26
2.3. Sortir de l'armari i viure segons el gènere sentit	30
2.4. Relació entre els grups	33
3. Propostes	37
4. Breu bibliografia comentada	41

PRESENTACIÓ

Ens complau presentar-vos la versió reduïda de la investigació *Transitant per les fronteres del gènere*, publicada íntegrament dins la Col·lecció Estudis, de la Secretaria de Joventut.

En els darrers anys s'han produït avenços molt significatius en l'assoliment dels drets i de la integració de col·lectius tradicionalment discriminats. La societat civil ha eliminat molts prejudicis del passat i la legislació s'ha anat adaptant a les noves realitats i sensibilitats socials. No obstant aquests avenços, encara resten importants fites per assolir abans d'aconseguir la normalització del tractament de determinats col·lectius, entre els quals es troba el col·lectiu de lesbianes, gais i homes i dones bisexuals i transsexuals (LGBT).

Actualment hi ha una gran manca d'informació sobre aquest col·lectiu a Catalunya, ja que s'han dut a terme molt pocs estudis sobre la qüestió. Tot i així, existeix un fort consens a l'hora de considerar que les persones del col·lectiu experimenten dificultats per viure amb normalitat la seva orientació sexual i la seva identitat de gènere. La igualtat de drets i d'oportunitats és una fita necessària, però encara llunyana, ja que es manté la prevalença de l'homofòbia, directa o difusa, en la nostra societat. Així doncs, convé fer una primera aproximació que proporcioni una perspectiva general de la situació i necessitats de les persones LGBT per tal d'ajustar l'orientació de les polítiques públiques a les seves necessitats.

Per aquest motiu, un dels objectius del Pla interdepartamental per a la no discriminació de les persones homosexuals i transsexuals, del Departament d'Acció Social i Ciutadania, és la confecció de prospeccions i estudis sobre la realitat del col·lectiu, tal com insta a fer la Resolució 1709/VI, del Parlament de Catalunya. Un dels estudis aprovats en el pla s'ha de referir al risc d'infants, joves i nois i noies adolescents. D'altra banda, el Pla Nacional de la Joventut de Catalunya assenyala la necessitat d'abordar les intervencions en matèria de joventut des d'una perspectiva integral i transversal; igualment, defensa la conveniència de basar aquestes intervencions en la realització de diagnòstics previs que facilitin l'orientació de les mesures a emprendre.

En aquest context, l'Observatori Català de la Joventut de la Secretaria de Joventut i el Programa per al col·lectiu gai, lesbiana i transsexual, ambdós

del Departament d'Acció Social i Ciutadania, han acordat dur a terme de forma conjunta el primer estudi de la Generalitat de Catalunya sobre la realitat dels i de les joves LGBT. La joventut és en ella mateixa una etapa de formació de la identitat i d'iniciació sexual i, per tant, de definició de l'orientació sexual i de la identitat de gènere. És també durant la joventut que els i les joves LGBT comuniquen al seu entorn la seva orientació sexual i identitat de gènere —procés que, com es veurà en el present estudi, pot ser viscut de manera conflictiva— i estan més exposats i exposades a les agressions homòfobes i transfobes. La joventut, doncs, és un moment clau en la biografia de les persones LGBT i una etapa prioritària per al disseny de les intervencions públiques adreçades a aquest col·lectiu.

La recerca present vol ser una primera aproximació a la realitat d'aquestes persones, especialment des de la seva vessant subjectiva, per tal d'identificar les principals dificultats que experimenten en la vivència normalitzada de la seva condició sexual i identitat de gènere. La recerca s'ha fet de manera territorialitzada per tal de copsar les diferències en funció del tipus d'entorn —rural o urbà— i s'ha fet èmfasi especial en el coneixement del col·lectiu de dones i homes transsexuals, que és el grup sobre el qual existeixen més prejudicis i, per contra, sobre el qual hi ha menys informació.

Creiem que la recerca que teniu a les vostres mans no sols ofereix informació útil per a les administracions i les persones expertes, sinó que permet millorar el coneixement sobre les persones LGBT i facilitar l'orientació de les polítiques públiques. Alhora, pel seu caràcter pedagògic, és un instrument molt valuós per a totes aquelles persones que vulguin tenir una visió general sobre les persones LGBT.

Eugeni Villalbí i Godes
Secretari de Joventut

Carme Porta i Abad
*Secretària de Polítiques Familiars
i Drets de Ciutadania*

INTRODUCCIÓ

La publicació que esteu llegint és un petit tast d'una recerca que hem portat a terme sobre els joves trans, gais i lesbianes a Catalunya amb l'objectiu de conèixer la seva realitat (com construeixen la seva identitat de gènere i sexualitat, com la revelen al seu entorn, com reaccionen davant de l'homofòbia i la transfòbia...) i fer-nos ressò de les seves propostes i aportacions.

Així com la majoria d'estudis sobre el tema centren l'atenció en els danys i el patiment dels joves trans, lesbianes i gais, el nostre objectiu ha estat conèixer les estratègies que desenvolupen en el procés de definició de la seva sexualitat i identitat de gènere en un entorn hostil. Això s'ha traduït en la voluntat de no victimitzar-los. La gent jove lesbiana, trans i gai sol viure situacions més o menys dures en funció dels contextos socials en els quals es troba. La consideració d'aquesta situació, però, cal equilibrar-la entenent els joves com a persones responsables, actives i que generen estratègies per elaborar i resoldre les problemàtiques amb què s'enfronten. Això implica entendre els joves com a subjectes actius i, a la vegada, considerar que la seva experiència suposa una interessant aportació per al conjunt de la població. En aquesta recerca, doncs, hem volgut canviar una aproximació basada en remarcar el patiment i en fomentar la compassió per una perspectiva que ressalti la força d'aquests joves i que contribueixi a la crítica de l'ordre social establert.

Paral·lelament, però, ens hem enfrontat amb el perill contrari: negar el seu patiment. Entre els joves trans, gais i lesbianes hem observat que es produeix una negació de l'adolescència, de la por al rebuig social o del temor cap a un futur pel qual no tenen referents positius. Hem volgut tenir en compte això perquè ens sembla que la negació del patiment pot ser tan perjudicial com la victimització, ja que impedeix afrontar el dolor i fer-se càrrec de les experiències negatives que s'han viscut.

Per altra banda, la majoria de recerques sobre la realitat de lesbianes, gais i trans, se solen centrar en els primers, deixant l'experiència dels i les trans com a testimonial. Considerem que és necessari reforçar l'anàlisi de la realitat de les persones trans perquè és la menys estudiada, és més complexa i es tracta del grup que està més oprimida. Per aquest motiu vam donar el mateix pes a gais, lesbianes, nois trans i noies trans en el treball de camp. Aquest es va basar en 16 entrevistes en profunditat a joves lesbianes, trans i gais, 4 grups de discussió (amb més de quatre hores d'enregistrament cadascun) i més de 2.300 missatges de fòrums d'Internet.

Aquesta publicació recull els aspectes que considerem més rellevants d'una recerca més àmplia l'informe de la qual està publicat íntegrament en la col·lecció Estudis, de l'Observatori Català de la Joventut. Aquí trobareu, en primer lloc, una síntesi del marc teòric que ha guiat la investigació, les conclusions a què hem arribat i algunes propostes d'intervenció. Acabem amb una breu bibliografia comentada per si us interessa aprofundir en algun aspecte. Per raons d'espai, no incloem les parts de l'anàlisi, el disseny de la recerca ni els aspectes de mètode, que podreu trobar a la versió editada dins la col·lecció Estudis, amb el títol *Transitant per les fronteres del gènere*.

I. MARC TEÒRIC

1.1. Gènere

Un exemple que il·lustra la nostra concepció del gènere ens trasllada a l'habitació d'una clínica on un metge està fent una ecografia a una dona embarassada. El metge enuncia "és una nena" (o "és un nen"), i en aquest precís moment es posa en marxa un dispositiu cultural, el gènere, que ja no s'aturarà fins a la seva mort. Abans de néixer, doncs, la persona és marcada per la cultura: la roba i les expectatives que la vestiran, el significat de cada part del seu cos, les pressions per controlar el seu comportament... seran en femení o en masculí.

Entenem el gènere, doncs, com un mecanisme cultural que distingeix les persones entre homes i dones, assignant-los diferents funcions i desiguals posicions de poder en les relacions socials (Izquierdo, 2001). El gènere es recolza sobre els caràcters sexuals de femelles i mascles i, en aquest procés, es presenta com a natural: les hormones, la capacitat d'engendrar o un suposat caràcter de caçador/inseminador pretenen explicar i justificar les diferències i desigualtats entre homes i dones en la societat.

La construcció del gènere requereix un estricte manteniment de les fronteres entre allò masculí i allò femení, que són considerats com a dos elements complementaris, de manera que l'heterosexualitat esdevé obligatòria per reproduir les diferències de gènere. Fins i tot podem considerar que l'homofòbia i la transfòbia són obligatòries també, en la mesura que juguen un paper necessari en el manteniment del sexisme: "*La homofobia se convierte en el guardián de las fronteras sexuales (hetero/homo) y de las de género (masculino/femenino)*" (Borrillo, 2001: 16).

Aquest joc de poder s'encarna en persones concretes com gais, lesbianes i trans i intersexuals, que queden fora d'allò considerat "normal", que s'oposa a l'ordre "natural". Aquests grups socials que queden al marge del model dominant de gènere i sexualitat n'evidencien el seu funcionament. Què contribueixen a mostrar cadascun d'aquests grups que estan al marge dels models dominants?

Comencem pels intersexuals. Es calcula que al voltant d'un de cada cent naixements presenta alguna anomalia en la diferenciació sexual i aproximadament un de cada dos mil bebès tenen uns òrgans genitals que fan

difficil assignar-los un sexe (Chase a *Grupo de Trabajo Queer*, 2005: 87). Les persones intersexuals, que presenten de forma simultània característiques sexuals masculines i femenines, mostren que el binarisme sexual mascle/femella no és tan clar. A més, habitualment, els òrgans genitals dels nadons intersexuals estan sans i són funcionals però, tot i així, són reconstruïts quirúrgicament i s'inicia un procés d'hormonació que no està motivat, doncs, per la salut del nadó sinó pel rebuig que genera, en metges i en els mateixos pares¹, una persona intersexual, no identificable com a dona ni com a home. De fet, per a Judith Butler (2001), el gènere és constituït de l'ésser humà fins al punt que la persona en abstracte, sense gènere, és impensable o produeix horror.

Les persones trans contribueixen a mostrar que el sexe no determina el gènere. En el seu cas, del fet que biològicament siguin mascles o femelles, no se'n deriva que se sentin homes i dones respectivament. Se senten identificats amb el gènere contrari a l'assignat i, d'acord amb aquesta identificació, modifiquen els seus comportaments i els seus cossos (quirúrgicament o no). La pressió, tan pròpia com de l'entorn social, per tal que s'operin i s'hormonin, és a dir, perquè el seu sexe es correspongui al seu gènere, evidencia el procés pel qual es busca normalitzar els seus cossos per tal que deixin d'estar en la incòmoda frontera entre els gèneres, un territori incert en el qual es multipliquen les persones fora de la norma: dones amb penis, homes embarassats...

Lesbianes, gais i bisexuals, finalment, mostren que l'orientació vers les persones del sexe contrari no és natural, sinó que el desig sexual pot prendre altres direccions. En ser la complementarietat home/dona una peça clau de la diferenciació entre els gèneres, lesbianes i gais són rebutjats perquè no són considerats pròpiament dones o homes, respectivament.

1.2. Transfòbia i homofòbia

Trans, lesbianes, gais i bisexuals són grups molt diversos, però els uneix l'homofòbia i la transfòbia, és a dir, el fet d'estar col·locats al marge dels models dominants de gènere i sexualitat.

¹ Quan parlem de **pares**, en plural, ens referim a pares i mares en el seu conjunt. Quan ens volem referir a homes i dones per separat utilitzem el singular, **pare** i **mare**.

Partim de la definició d'homofòbia elaborada per Daniel Borrillo, que la descriu com:

«La hostilidad general, psicológica y social, respecto aquellos y aquellas de quienes se supone que desean a individuos de su propio sexo o tienen prácticas sexuales con ellos. Forma específica del sexismo, la homofobia rechaza también a todos los que no se conforman con el papel predeterminado por su sexo biológico» (Borrillo, 2001: 36).

Fem, però algunes precisions respecte de la proposta de Borrillo. En primer lloc, l'autor entén com un mateix fenomen l'opressió que reben lesbianes i gais i la que viu qui no actua en funció del que s'espera del seu sexe, per exemple, les persones trans. Dissentim en la col·locació de l'homofòbia i la transfòbia sota la mateixa etiqueta. Per a nosaltres és preferible distingir-les perquè, si bé formen part d'un mateix fenomen, tenen intensitats i formes d'expressió diferenciades i, a més, es corre el perill que, com en el mateix llibre de Borrillo, la transfòbia acabi quedant invisibilitzada.

En segon lloc, considerem que cal evitar dos perills. D'una banda, una definició calaix de sastre, que inclogui massa elements, ja que fa difícil distingir fenòmens i establir causalitats. Estrictament parlant, l'homofòbia és l'opressió que s'activa en contra dels qui se senten atrets per persones del seu mateix sexe (al marge de qualsevol consideració respecte al gènere), mentre que la transfòbia és la penalització de la falta de correspondència entre el sexe i el gènere, és a dir, de castigar les formes no normatives d'identitat de gènere. Ambdues actuen sobre el conjunt de la població, no només sobre trans, lesbianes i gais. Distingint els dos fenòmens podem establir que la causa de l'aversion vers gais i lesbianes és que, com que trenquen amb la norma de la complementarietat home/dona, alteren les regles del gènere. Per tant, consideraem que l'homofòbia és una de les expressions de la transfòbia. De fet, una forma d'atacar un home femení o una dona masculina és titllar-los de gai o lesbiana respectivament (en les seves diferents variants despectives) sense que sigui rellevant si se senten efectivament atrets per persones del seu mateix sexe o no.

D'altra banda, associar grups socials amb tipus específics d'opressió (els gais són objecte d'homofòbia, les lesbianes pateixen lesbofòbia, els trans reben transfòbia, els bisexuals viuen bifòbia, etc.) ens dificulta veure el que tenen en comú aquests grups socials (que alteren la concepció dominant del gènere) i els presenta com a aïllats, amb les conseqüències socials i polítiques que se'n deriven.

Geografia de l'opressió

El territori està marcat per fronteres invisibles que distingeixen els significats i el que està permès en cada espai, però això no vol dir que les fronteres delimitin espais segurs, com demostren les agressions homo/transfòbiques que s'han produït en ple Gaixample². El que hi ha, doncs, són espais on lesbianes, gais i trans se senten més còmodes, però en un context igualment marcat per l'homofòbia i la transfòbia.

Els espais públics on sentir-se còmodes i segurs se solen reduir a algunes zones de les grans ciutats. És tal el nombre de lesbianes, gais i trans que es trasllada a viure a grans ciutats, que Didier Eribon (1999: 41) parla d'"exili a la ciutat".

L'espai urbà no és, doncs, neutral. Cal tenir en compte aquest factor quan es critiquen els espais d'ambient o l'anomenat *gueto gai* (com el Gaixample). En el context d'unes ciutats on trans, gais i lesbianes se senten sovint estranys i exclosos, els locals d'ambient representen un espai on sentir-se alliberats de la pressió social, on trobar suport emotiu, intel·lectual i de coneixença (Viñuales, 1999: 58).

A continuació, presentarem les tres dimensions de l'homo/transfòbia³: la violència, la marginació i l'opressió ideològica. Quan parlem de violència ens referim als actes de violència física (pallissa), emocional (l'insult) i simbòlica (l'acudit) que es proposen degradar, humiliar o estigmatitzar membres d'un grup social pel fet de ser-ho. Pot provenir de l'exterior o es pot dirigir cap a un mateix (depressió, suïcidi).

Violència: de l'insult a l'assassinat

Actualment, són pocs els espais públics on una parella de noies o de nois agafats de la mà no genera sorpresa, mirades de rebuig, insults o, fins i tot, agressions⁴. Alhora, les persones que no segueixen els estereotips

2 Gaixample és el nom que es dona a una part del barri de l'Esquerra de l'Eixample, a Barcelona, on es concentren els establiments comercials i locals d'oci destinats al públic lèsbic i gai.

3 A efectes de facilitar la lectura, quan parlem d'homofòbia i transfòbia a la vegada ens hi referim com a *trans/homofòbia* o *homo/transfòbia* indistintament.

4 Vegeu la recopilació de denúncies de discriminacions i agressions homofòbiques i transfòbiques arribades a l'Oficina Antidiscriminatòria del FAGC a www.fagc.org.

de gènere normatius (siguin o no trans, gais o lesbianes) estan exposades a les mateixes agressions i discriminacions.

En aquest sentit, donar-se la mà amb la parella o mostrar *ploma* (tretts associats al gènere contrari) esdevenen actes polítics que, encara que no siguin portats a terme amb aquesta intenció, *de facto*, creen microtransformacions: qüestionen els rols de gènere o mostren accions en llocs no habituals ni previstos, generant un impacte en la gent que els veu.

La injúria dirigida a les lesbianes se sol basar en la masculinització, mentre que en els gais es construeix a partir de la feminització. Mitjançant l'acte de la injúria, el que insulta escenifica el seu poder sobre l'insultat i el marca com a inferior. Un efecte de la injúria és que produeix vergonya vers un mateix i promou la voluntat de distanciar-se del grup social al qual s'adscriu, de manera que esdevé un fort obstacle per tal de teixir relacions de solidaritat i construir projectes polítics col·lectius:

«La vergüenza de uno mismo, la voluntad de disociarse, de mostrar que no eres uno de esos de los que se puede reír o de los que pueden ser objeto de insultos, son tan fuertes que durante largo tiempo han sido un obstáculo para la posibilidad misma de instaurar una solidaridad mínima entre los estigmatizados. "La vergüenza aísla", dice Sartre (...)» (Eribon, 1999: 106).

La injúria, però, també fa néixer resistències, que podem trobar en la reapropiació de l'insult a l'autodesignar-se com a *travolo*, *bollera* o *marica*.

Les agressions homo/transfòbiques respondrien per a Judith Butler a la necessitat d'eliminar tota aquella persona que està fora dels models normatius de gènere o sexualitat, amb la intenció de restaurar l'ordre social:

«El deseo de matar a alguien por no seguir la norma de género bajo la cual se supone que él o ella debe vivir sugiere que la vida misma requiere esa norma y que estar fuera de ella, vivir fuera de ella, es buscar la muerte. La persona que amenaza a otra con violencia parte de la angustiada y rígida creencia de que el sentido de mundo y el sentido de una misma será radicalmente socavado si se permite que un ser como ése, incategorizable, pueda vivir dentro del mundo social. La negación de ese cuerpo a través de la violencia es un intento vano y violento de restablecer el orden, de renovar el mundo social basándose en un género inteligible» (Butler, 2001: 20).

Des d'aquesta perspectiva, per acabar amb la trans/homofòbia cal qüestionar la mateixa definició del que ens constitueix com a humans i que actualment està pres per les estructures del gènere, de manera que les

persones que no les segueixen són definides com a abjectes, no humanes, éssers a destruir.

Marginació: processos en evolució

Definim la marginació com l'expulsió d'una categoria de gent de la participació igualitària en la societat, de manera que queda potencialment subjecte a privacions i exposada a la vulnerabilitat. En el cas concret de gais i lesbianes, des de l'establiment de la categoria *homosexual*, al segle XVIII, fins al final del franquisme, se situava el grup social en una situació d'exclusió, caracteritzada per la patologització (es considerava una malaltia), la criminalització i la negació de la veu pròpia. A partir del final de la dictadura i, sobretot, amb la transició democràtica, gais i lesbianes es van anar polititzant i van aconseguir la despenalització, la despatologització i, recentment, la igualtat legal.

Tot i haver-se produït avenços, lesbianes i gais continuen estant estigmatitzats; com hem assenyalat, l'homofòbia forma part d'un entramat més ampli que té a veure amb el gènere, el control de la sexualitat i l'organització general de la societat, per la qual cosa la seva superació està necessàriament vinculada a canvis socials més profunds.

Des d'aquesta lectura la igualtat legal no suposa la superació de la situació de marginalitat, però sí que desplaça els límits de la tolerància i, a la vegada, té importants efectes simbòlics perquè canvia l'imaginari col·lectiu vers lesbianes i gais.

Pel que fa a les persones trans, es troben en una situació de marginació més acusada, marcada per la patologització (a través de l'anomenat *trastorn d'identitat de gènere*, que és considerat una malaltia psíquica) i els obstacles que es troben per a la integració laboral.

Les formes de marginació, però, no les trobem només de l'exterior del grup vers trans, lesbianes i gais, sinó també dins dels mateixos grups, és el que anomenem *marginació endogrupal*. En aquest sentit, les lesbianes i gais amb més ploma sovint se senten marginats per part d'altres gais i lesbianes.

Per altra banda, algunes de les persones trans que opten per modificar el seu cos (a través de l'hormonació o de l'operació de reassignació sexual) discriminen les que no ho volen fer i les que es neguen a reproduir un

dels dos rols, optant per viure amb més ambigüitat i indefinició respecte del gènere.

Opressió ideològica: els efectes materials de les paraules

L'opressió ideològica és el fet d'experimentar que el discurs dominant invisibilitza un grup social, l'estereotipa i l'assenyala com "l'altre". En el cas de lesbianes, trans i gais, pren diverses formes: els estereotips, la invisibilització, la negació de l'*autorepresentació* i l'homofòbia liberal.

Els estereotips creen imatges homogènies del grup social, alhora que li atribueixen formes de ser i de viure considerades negatives. El gai se sol entendre com una persona obsessionada pel sexe, narcisista, sense capacitat de compromís i associada amb la sida. D'altra banda, es veu els gais com a persones sensibles, amb gust i amb poder adquisitiu. Siguin en positiu o en negatiu, els estereotips resulten opressius perquè neguen la pluralitat del grup.

L'estereotip de la trans femenina és la dona hiperfemenina que es dedica a la prostitució o al món de l'espectacle. D'aquesta imatge es deriva que la seva disponibilitat sexual es doni per feta.

La invisibilització fa que els estereotips de lesbianes i trans masculins no estiguin tan estesos. La invisibilització de les lesbianes està relacionada amb la misogínia, que "*al hacer de la sexualidad femenina un instrumento del deseo masculino, hace impensables las relaciones erótico-afectivas entre mujeres*" (Borrillo, 2001: 30). La invisibilització dels trans masculins s'explica per la seva aparença menys evident que la de les trans femenines, pel seu menor nombre i perquè la seva presència pública és encara molt reduïda i recent.

Els grups socials oprimits reben la seva representació dels discursos dominants que reifiquen la seva posició (és a dir, la presenten com un fet "natural" en comptes de com una construcció social modificable) i els inscriuen en un discurs aliè en què són considerats inferiors.

Finalment, l'homofòbia liberal és una actitud de tolerància cap a lesbianes, trans i gais en la mesura que es despolitzin i retornin a l'espai privat, redefinint així l'espai públic com a heterosexual i no trans. D'aquesta manera, es discrimina entre dos tipus d'homosexuals i transsexuals, "bons" i "dolents": es considera com a bo «*el discreto, el que modera manifesta-*

ciones culturales en lugar de exagerarlas (...), el que abandona las marcas subculturales para alcanzar "la normalidad"» (Mira, 2004: 574).

1.3. La política dels noms (breu diccionari)

En aquest apartat apuntem els orígens i significats polítics que han pres les paraules que designen les persones amb sexualitats i identitats de gènere no normatives.

- **Homosexual:** paraula molt connotada mèdicament per designar homes i dones que se senten atrets per persones del seu mateix sexe.
- **Gai:** per tal de distanciar-se del terme *homosexual*, arran de la revolta de Stonewall del 1969, es va reivindicar l'ús de la paraula gai. Inicialment tenia un caràcter transgressor, però actualment ha perdut la connotació reivindicativa i s'ha mercantilitzat, esdevenint un reclam per les més diverses ofertes comercials dirigides al públic gai.
- **Lesbiana:** en els seus orígens, el terme *gai* feia referència tant als homes com a les dones atrets per persones del seu mateix sexe. Tot i això, les dones quedaven invisibilitzades. Per això van crear el terme *lesbiana*, que deriva de l'illa de Lesbos, on al segle VI aC la poetessa grega Safo ensenyava poesia, música i d'altres arts a noies per les quals sentia una atracció sexual.
- **Bisexual:** es refereix a les persones que se senten atretes per persones d'ambdós sexes.
- **Bollera** (*camionera*): es tracta d'un insult dirigit a les dones amb ploma o amb amaneraments considerats masculins. Entre la comunitat lèsbica se n'ha ressignificat l'ús i, a vegades, s'utilitza en broma o com una forma més transgressora d'autodefinir-se.
- **Maricón** (*marica, marieta*): es tracta d'un insult, destinat a gais amb ploma o homes efeminats. També ha estat reapropiat per alguns gais.
- **Queer:** en anglès, literalment significa *raret* i s'utilitza per insultar aquells nens i aquelles nenes que no actuen segons les normes

del seu gènere. La reapropiació d'aquest insult és l'emblema d'un moviment polític i d'una teoria que concep les identitats de gènere i la sexualitat com a construccions socials. Elaboren una crítica a les identitats, argumentant que ens constrenyen. Per això proposen la seva destrucció o reapropiació irònica.

- **Transsexual** (masculí / femenina): persona que se sent d'un gènere diferent a l'atribuït en néixer en funció del seu sexe i desitja l'aspecte físic que es correspon al gènere sentit com a propi. Les transsexuals femenines són les que passen d'home a dona (HaD), mentre que els transsexuals masculins són aquells que fan la transició de dona a home (DaH).
- **Transvestit**: en l'accepció original, encunyada el 1910, es referia al que avui en dia es designa com a *transsexuals* (de fet, en països llatinoamericans encara s'usa en aquest sentit). Avui en dia, però, es considera que els transvestits, a diferència dels transsexuals, accepten el seu sexe i no tenen conflictes amb el seu cos ni amb els seus genitals, simplement els agrada o els excita adoptar l'altre rol de gènere ocasionalment.
- **Transgènere**: els transgènere són aquelles persones que, tot i qüestionar el gènere que se'ls va assignar al naixement, no s'identifiquen amb l'etiqueta *transsexual* perquè no porten a terme una operació de reassignació sexual o bé perquè parteixen d'un qüestionament del sistema de gènere, resistint a reproduir a cap dels dos rols establerts.
- **Trans**: paraula que es refereix a transsexuals, transgènere i transvestits.
- **Travolo**: és un terme despectiu i ofensiu per designar els transvestits i, per extensió, també els transsexuals i transgènere. De la mateixa manera que *bollera* o *marica*, ha estat reapropiat per part de militants trans.
- **Transhomosexual**: persones que volen canviar de sexe i mantenir relacions homosexuals. Per exemple, una persona nascuda amb un cos anatòmicament femení, que se sent home, pot fer el procés de transformació a trans masculí i, alhora, sentir-se atret per altres homes. En aquest exemple es tractaria d'un trans masculí gai.

1.4. Sortir de l'armari

El secret sobre la pròpia homosexualitat acompanya lesbianes i gais durant molts anys fins que, un cop passat el procés d'autoacceptació, decideixen comunicar-ho a persones del seu entorn. És el que es coneix com a *sortida de l'armari*. Aquest procés suposa un abans i un després per a gais i lesbianes ja que les relacions amb la gent del seu voltant es veuen transformades: a vegades es produeixen situacions de rebuig, en altres passa un temps fins a l'adequació a la nova situació i, en general, les relacions esdevenen més riques, perquè ja no estan limitades per la mentida o pel secret que fins al moment enterbolia la comunicació.

Cal tenir en compte que la sortida de l'armari és un procés que mai no acaba: en cada relació d'amistat que sorgeix o en cada nou lloc de treball, es tornarà a tractar la persona com a presumptament heterosexual. De manera que sortir de l'armari no és un episodi puntual, sinó un aspecte subjacent en el dia a dia de la vida de gais i lesbianes.

La sortida de l'armari amb la família, especialment amb els pares, pren un significat diferent per a gais que per a lesbianes:

«Es interesante observar que lograr la aceptación familiar parece ser una preocupación mayor entre las lesbianas que entre los gays. Las razones que explican esta conducta guardan relación también con las expectativas de género. (...) Las lesbianas, en tanto que mujeres, se sienten compelidas a lograr mayor aceptación de sus padres porque han sido educadas, en mayor medida que los hombres, para valorar emocionalmente cualquier respuesta familiar» (Viñuales, 1999: 73).

Un dels factors que afavoreix l'acceptació familiar (que, de retruc, esdevé un factor clau per a l'autoacceptació) és el fet de tenir una parella estable i duradora (Viñuales, 1999: 71), és a dir, seguir al màxim possible l'ideal de relació heterosexual.

1.5. Viure segons el gènere sentit

El fet de no sentir-se a gust amb el gènere socialment assignat no és senzill d'entendre per a un mateix, degut a la falta de referents i, sobretot, a l'estigma que acompanya la transsexualitat. Per això, abans de definir-se com a trans, la persona sol fer grans esforços per conformar-se amb el gènere assignat i, a vegades, també s'explora la possibilitat de ser gai o lesbiana.

Un cop el subjecte s'ha definit com a trans i ha deixat enrere l'aspiració d'adequar-se al gènere assignat en néixer, pot aparèixer un altre ideal impossible d'assolir i que generarà frustració: ser un home o una dona "biològics".

Durant el període en què l'aspecte físic es va adaptant progressivament al que associa al seu gènere sentit, la imatge de la persona trans genera confusió per la dificultat d'associar-la clarament a la d'un home o una dona. Per tal de suplir aquest fet, se sol portar a terme un comportament hipermasculí o hiperfemení, una certa "sobreactuació" de gènere, per tal de ser tractats com a persones del gènere que senten.

El canvi sol començar amb l'adopció de comportaments associats al gènere sentit, amb la vestimenta i amagant aquelles parts del cos associades al sexe que no es vol representar (portant una faixa per dissimular els pits o, en el cas de trans femenines, posant-se sostenidors i pressionant els genitals perquè passin desapercebuts). En aquest moment, el canvi de nom és molt rellevant, perquè dóna naixement a una nova identitat.

Tot i que socialment s'associa ser trans amb el fet d'estar operat, hi ha moltes persones trans que opten per no modificar el seu cos, o per no fer-ho completament. Entre els motius per rebutjar l'operació en trobem de polítics (com és el cas dels transgènere), econòmics (degut a l'elevat cost), problemes de salut que ho desaconsellen o el fet que les operacions de reassignació genital no estan ben resoltes (molt sovint comporten la pèrdua de sensibilitat sexual). Aquest darrer factor fa que la majoria de trans masculins optin només per la reducció de pits o la mastectomia més que no pas per la faloplàstia. Així mateix, les dones trans també opten majoritàriament per implantar-se pits i moltes d'elles renuncien a extirpar-se el penis.

Les persones que opten per l'hormonació i la cirurgia per tal de transformar el cos (reconstrucció genital, implantació o extirpació dels pits, canvi dels trets facials, etc.), han d'iniciar un procés de psiquiatrizació en el marc del qual són professionals mèdics els qui decideixen si la persona pot començar el procés i en fan el seguiment. Els protocols mèdics actuals exigeixen que, per tal de procedir a un tractament hormonal o una intervenció quirúrgica de canvi de sexe, la persona trans hagi viscut de forma satisfactòria i per un període variable (d'uns mesos a uns anys) amb el rol que concorda amb la identitat de gènere sentit; és el que s'anomena *test de la vida real*.

1.6. (Re)produint famílies

Un element innovador de les formes de relació de lesbianes i gais és el qüestionament dels límits entre família i amistat. La xarxa d'amistats pren molta importància, ja que actua com a família substitutiva, fet que és conseqüència de la quasi necessitat de trencar o distanciar-se de la família d'origen (Eribon, 1999; Viñuales, 1999).

Pel que fa a les parelles de gais i lesbianes, com que no estan tan inserides en les estructures del parentesc, no tenen tanta pressió per continuar unides quan hi ha problemes. Aquest factor, evidentment, és una arma de doble tall ja que de la mateixa manera que les parelles no se senten tan pressionades per continuar la relació, tampoc no tenen tant de suport quan passen per dificultats. Al marge de la desestabilització que suposa la falta d'integració en l'estructura familiar, un altre factor que hi influeix és la falta de referents.

A vegades, les parelles de lesbianes i gais es basen en la dualitat masculí-femení. Entre els gais, pren la distinció actiu/passiu, mentre que en les lesbianes, pren els noms de *butch* (dona amb aspecte i actitud masculines) i *femme* (amb comportament i imatge típicament femenines). Tot i això, aquesta complementarietat no es dona sempre.

Els indicis apunten que les lesbianes solen viure més en parella monògama que els gais (Viñuales, 1999). Fins fa ben poc, assumir que una persona era gai, trans o lesbiana semblava implicar renunciar al projecte de ser pare o mare o de construir una família; actualment, en canvi, està esdevenint una possibilitat i una realitat cada vegada més esteses: gais i lesbianes són pares i mares de fills nascuts d'anteriors unions heterosexuales, d'adopcions, d'inseminacions artificials o d'unions sexuals puntuals, en el cas de les lesbianes.

2. CONCLUSIONS

En aquest apartat recollim les principals conclusions i reflexions que ens ha generat la recerca. Les hem agrupat en funció del tema que tracten.

2.1. Gènere

Habitualment el gènere es presenta com una cosa natural i immo-dificable: no es discuteix que les persones estiguem classificades en funció dels nostres òrgans genitals i que, d'acord amb això, se'ns atribueixin característiques específiques (desig de ser mares, instint de protecció, ganes de cuidar els altres, capacitat de prendre decisions...). D'aquesta manera, prenent com a pretext les diferències sexuals (si tenim un cos de femella o de mascle), a través de la cultura es construeixen dos gèneres (femení i masculí).

De la mà de l'antropologia, hem pogut veure que aquestes formes de classificar les persones en funció del seu sexe no són universals: hi ha cultures que organitzen de forma diferent el sistema de sexe/gènere: per exemple, no prioritzen els genitals a l'hora d'atribuir un gènere o establint una classificació que té en compte més de dos gèneres. La història també ens ha mostrat com ha anat canviant al llarg dels segles la forma com s'entén el que vol dir ser una dona i un home i com s'han de relacionar uns i altres. També ens ha ensenyat que les formes d'entendre i regular les relacions entre persones del mateix sexe han variat àmpliament.

Així, si les nostres característiques fossin tan naturals i immutables com s'assegura habitualment, no podríem explicar ni la diversitat cultural ni la historicitat de les formes de viure com a dona o com a home.

Les experiències de lesbianes, trans i gais també contribueixen a mostrar que el sexe i el gènere són una construcció social: no tots els cossos es poden classificar com a mascles o femelles (com en el cas de les persones intersexuals, que tenen cossos en què es barregen els trets masculins i femenins); per altra banda, el sexe de la persona (ser mascle o femella) no sempre es correspon al gènere (a sentir-se masculí o femenina, com mostra el cas de les persones trans), i, finalment, no tothom se sent atret per persones del sexe oposat.

A més, les transformacions que exerceixen les persones trans sobre els seus cossos per tal d'adaptar-los al seu gènere sentit contribueixen a visibilitzar la forma en què tothom construeix el seu cos, dia a dia, per adequar-lo a les normes de gènere: tots feminitzem o masculinitzem els nostres cossos a partir de determinades tècniques (com depilar-se, afeitarse, fer-se forats a les orelles per portar arracades...), controlant el comportament (les postures, el to de veu, la proximitat física...)... Aquestes formes de configurar els nostres cossos es complementen amb altres dimensions de la nostra vida que ens habiliten com a homes i dones pròpiament: amb les opcions de vida que prenem (què estudiar, de què treballar...), amb la manera de relacionar-nos amb els altres (assumint la posició de cuidar, de protegir, de prendre decisions...), etc.

Les diferències de gènere structuren el conjunt de la vida social, tal com ens mostra l'exemple dels transgènere o dels transsexuals quan estan en procés de transformació: un aspecte tan quotidià com entrar a un lavabo o al vestuari d'un gimnàs pot resultar un problema per aquestes persones que es troben en procés de transformació o que, com els transgènere, rebutgen identificar-se segons les regles del gènere. I és que socialment se suposa que tothom ha d'encaixar en només dues categories ("home" i "dona"). De fet, el llenguatge mateix està estructurat pel gènere: les paraules són masculines o femenines i, per referir-nos a homes i dones en conjunt no tenim una forma neutra, sovint el que fem és usar el masculí (reproduint la idea que allò masculí és l'universal amb què tothom s'ha d'identificar).

La majoria de gent, de fet, no sap com relacionar-se amb una persona que no pot identificar com a home o com a dona. El gènere és central en la definició de la persona fins al punt que ens és difícil, per no dir impossible, imaginar-nos algú sense un gènere identificable, que no puguem etiquetar amb certesa com a home o com a dona. No hi ha cap altra característica de l'ésser humà que resulti tan central en aquest sentit: ni la raça, ni la classe social, ni l'edat... La inquietud que sentim quan parlem amb una persona que no podem classificar com a dona o com a home, ens indica aquest caràcter central del gènere en constituir-nos com a persones.

És per això que una de les formes d'atacar algú que no segueixi les normes del gènere o la sexualitat és tractar-lo d'*anormal* o, fins i tot, posar en dubte que sigui pròpiament una persona (tractant-lo com a allò, per exemple). Això ens indica que les persones que no encaixen dins de les normes del gènere i la sexualitat queden amenaçades amb l'expulsió de la mateixa categoria d'ésser humà.

Des d'aquesta perspectiva i encara que no ho vulguin, intersexuals, lesbianes, trans i gais qüestionen la lògica del sistema de gènere i per això són exposats a diferents formes d'opressió com agressions físiques, verbals i simbòliques; la marginació de certs espais, o la negació de la legitimitat de la seva veu. En el cas de trans, per exemple, en tractar-los com a malalts psíquics es considera que la seva voluntat de transformar el seu cos no és vàlida fins que no ha passat pel vistiplau d'un equip de psiquiatres.

L'existència d'aquests grups i l'opressió que reben resulten necessaris pel manteniment del sistema de gènere: allò que és considerat "normal" es construeix per oposició a aquests grups. Això és especialment clar en els nois durant l'adolescència, quan es tracten de definir en oposició a allò relacionat amb la feminitat, i això inclou el rebuig al noi gai, que es considera un home feminitzat. En aquest sentit, els insults o l'assetjament que reben els nois femenins i les noies masculines als instituts no són meres pràctiques aïllades, sinó que són el fruit de la construcció d'una identitat de gènere coherent. Les agressions i discriminacions que reben trans, lesbianes, gais, dones heterosexuales masculines i homes heterosexuales femenins són el preu que s'ha de pagar socialment pel manteniment d'una societat estructurada en funció de la diferència de gènere.

Així doncs, l'atribució d'un caràcter inferior a aquests grups i les agressions de diferents tipus a què estan sotmesos juguen una clara funció de control social: adverteixen a la resta de la població què els pot passar si no segueixen el camí correcte i no reproduïxen fidelment les normes del gènere i de la sexualitat. Per tant, no hem d'entendre l'homo/transfòbia només com una injustícia vers determinats grups socials, sinó com un instrument que actua sobre el conjunt de la població amb l'objectiu de mantenir una organització social sexista. És transfòbia la mirada de rebuig que rep una noia heterosexual que es mostra "massa" activa o desinhibida; i també ho és la burla que rep un noi heterosexual per part dels seus amics quan adopta actituds considerades femenines.

Des d'aquest punt de vista, no és pensable acabar amb l'homo/transfòbia ni atacar d'arrel el sexisme si no es lluita en primer lloc contra el gènere, és a dir, contra la tendència a limitar-nos la forma de ser a només dos camins (el masculí i el femení).

Cal tenir en compte, però, que la lluita contra el gènere resulta especialment complexa, perquè aquest actua de forma ambivalent: d'una banda, ens constreny, limita les formes de ser, de viure, d'estimar; però,

de l'altra, ens dóna vida, en el sentit que ens atorga un lloc dins del món social. La identificació amb les categories socials existents és un element indispensable per a la configuració de la nostra subjectivitat. Encara que estiguin connotades negativament, hi ha persones que necessiten aferrar-se a les categories d'"homosexual" o "transsexual" per tal de poder donar sentit a la seva experiència. Per això, la creixent visibilitat d'aquests grups socials als mitjans de comunicació i a la vida social en el seu conjunt, facilita que els joves s'hi puguin identificar i visibilitzin que és possible viure com a trans, gai o lesbiana.

El fet que trans, lesbianes i gais estiguin fora de les normes de gènere no vol dir que en quedin absolutament al marge, el gènere també estructura la seva subjectivitat de diverses formes: en alguns casos tracten de reproduir-lo fidelment (com moltes persones trans que intenten passar desapercebudes per tal de no rebre discriminacions), altres vegades l'exagereu mostrant-lo com una construcció artificial (com en l'actuació d'una *drag queen*), o qüestionen que només es pugui viure en masculí o en femení (com els transgènere). i així podríem esmentar una llista infinita de formes de relacionar-se amb el gènere, de reproduir-lo i també de transformar-lo.

En relació amb la reproducció del gènere trobem, per exemple, que la gran majoria de trans, gais i lesbianes es reivindiquen com a "homes" o "dones", sense qüestionar aquestes categories que estan a l'arrel de la seva opressió; que algunes parelles gais i lesbianes mantenen la complementarietat masculí/femení; que els gais i les lesbianes amb més *ploma* solen ser discriminats per persones dels seus mateixos grups o que algunes persones trans tenen formes de viure el gènere que reforcen el sexisme (per exemple, el cas d'homes trans que justifiquen el masclisme, o aspectes de la cultura gai que es poden considerar misògins, etc.).

Tot i això, fins i tot quan trans, lesbianes i gais es proposen reproduir les normes de gènere, topem amb una paradoxa: els mateixos actes pels quals tracten de ser els més fidels seguidors del gènere, aconsegueixen també l'efecte contrari: mostrar el gènere com una construcció social, evidenciar que no és un fenomen natural que emergeix de forma automàtica quan un té una determinada "infraestructura genital". Per exemple, un home trans que aconsegueixi comportar-se com un home modèlic fins al punt que el seu caràcter trans passi desapercebut, no deixa d'evidenciar que el ser considerat socialment home no està relacionat amb el fet de tenir uns determinats genitals des del naixement o un cromosoma Y, sinó a reproduir unes determinades normes culturals.

També trobem persones que explícitament es proposen qüestionar el gènere (com els transgèneres o els activistes *queer*) i altres que, sense voler-ho, posen en dubte els seus trets bàsics: com les parelles de gais i lesbianes que no es basen en la distinció masculí/femení; els homes gais masculins o les lesbianes femenines, que desmenteixen que ser gai o lesbiana sempre tingui a veure amb el fet de sentir-se identificat amb el gènere contrari); o els trans gais i les trans lesbianes (que ens mostren, d'una forma encara més rotunda, que la identitat de gènere –sentir-se home o dona– i la tendència sexual –l'orientació del desig– són dos fenòmens relativament independents.

Tot i que el sexisme genera un sistema social desigual que col·loca les dones en una situació de desavantatge, la pressió per mantenir el rol de gènere és superior en el cas dels nois: els límits de la masculinitat es vigilen de forma més estricta i la seva transgressió està més castigada.

Això s'evidencia en el fet que els nois femenins reben més agressions que les noies masculines; i també pot explicar perquè hi ha més trans d'home a dona que a l'inrevés: per la dificultat més gran de viure com a home femení, l'opció d'esdevenir dona trans faria més “tolerable” aquesta pressió. Mentre que, en comparació, les noies masculines tenen menys dificultats per viure com a tal.

Els límits de la masculinitat estan fixats d'una forma més estricta perquè representen allò socialment més valorat. Partint d'aquesta base, podem entendre perquè les trans femenines reben més transfòbia: si allò masculí està més ben valorat, passar d'una posició masculina a una de femenina és vist com a negatiu, mentre que passar de dona a home, en certa forma, revaloritza allò que té prestigi. Això no implica, però, que els nois trans no trobin obstacles per ser acceptats com a homes: de fet, no solen ser reconeguts com a pròpiament homes i topen amb dificultats per ser tractats com a tal.

El gènere és reificat, és a dir, es presenta com a natural, com a pre-social un fenomen que és social, que és producte de la cultura. Això dóna lloc a explicacions essencialistes o biològiques de la diferència de gènere, que presenten la feminitat i la masculinitat com a efecte de la càrrega d'andrògens i estrògens, de tenir uns determinats genitals, dels cromosomes, etc. Aquest tipus de discurs despolititza el gènere i no ens permet imaginar futurs en què les persones no estiguem limitades per la masculinitat i la feminitat en un marc de desigualtat.

Tenint en compte això, resulta aparentment paradoxal comprovar que moltes persones lesbianes i, sobretot, gais i trans, reproduïen discursos essencialistes en relació amb el seu gènere i la seva sexualitat. És a dir, consideren que la seva identitat de gènere o la seva tendència sexual estan determinades per factors biològics. Al llarg de la recerca, hem pogut comprovar que, sovint, aquest tipus de discursos amaga una necessitat de no sentir-se culpables davant d'una circumstància de les seves vides que els ha generat patiment. És a dir, en atribuir la seva transsexualitat o homosexualitat a factors externs i fora del seu control, aquestes persones i els seus familiars es desfan de la culpabilitat que encara avui envolta el fet de transgredir les normes del gènere. Si la causa es considera biològica, els pares deixen de turmentar-se pensant si han "educat malament" els seus fills i, per la seva banda, els fills gais, trans i lesbianes se senten reconfortats perquè no es consideren responsables de la seva sort i, des d'aquesta posició, poden demanar compassió i acceptació per una circumstància de la seva vida que no han escollit.

Cal tenir en compte que els discursos essencialistes del gènere comporten actituds que reforcen el sexisme, com alguns nois trans que utilitzen l'argument de la seva "essència masculina" per justificar actituds masculistes o misògines. En aquest cas, el discurs que fan els equips de psiquiatres i psicòlegs especialitzats en el procés de transsexualització contribueixen a reforçar aquesta concepció del gènere com un aspecte controlat per processos biològics, ja que sobredimensionen l'efecte de les hormones en el caràcter i l'estat d'ànim, argumentant, per exemple, que un noi trans que es comenci a hormonar serà menys sensible i més agressiu.

2.2. *Trans/homofòbia*

En termes estrictes, les agressions per homofòbia (dirigides a algú pel fet de sentir-se atret per persones del seu mateix sexe) són menys freqüents que els atacs dirigits a qui no reproduceix el gènere normatiu: noies masculines i, sobretot, nois femenins, al marge de la seva tendència sexual. Hem d'anar en compte, però, d'alimentar la idea que es pot establir una jerarquització dels grups socials en funció del nivell d'agressions que reben: ser blanc d'un atac no depèn tant del grup del qual es forma part com de la visibilitat que es té i de la forma d'expressió del gènere. En aquest sentit, hem pogut comprovar que tot i que les dones trans estan més discriminades en molts aspectes que els gais, hi ha nois gais molt femenins que reben més agressions que dones trans que passen més desapercebudes.

L'opressió no és una qüestió abstracta o que es materialitzi de forma puntual, sinó que és present en el dia a dia de trans, lesbianes i gais, que són marginats de diverses formes: troben dificultats a l'hora de buscar feina, reben agressions i insults si són visibles pel carrer, són tractats malament en un bar, han d'amagar la seva tendència sexual o identitat de gènere a l'entorn laboral, es troben amb problemes d'integració plena a la seva vida familiar...

En cas de les persones trans, els obstacles per canviar-se el nom i la menció del sexe en els documents legals fa que sovint es produeixi una contradicció entre el seu aspecte físic i el seu carnet d'identitat, de manera que es visibilitza la seva condició de trans i això els exposa a la discriminació quan porten a terme actes tan quotidians com pagar amb una targeta de crèdit o presentar-se a una entrevista de feina. Si en aquesta discriminació laboral se suma el fet de ser immigrant i la necessitat de fer-se càrrec de les despeses del procés de transsexualització, el producte és que moltes dones trans es veuen abocades al treball sexual. Tot i això, no totes les treballadores sexuals trans hi estan de forma forçada, sinó que algunes d'elles hi recorren voluntàriament i ho defensen com una forma legítima de guanyar-se la vida.

Hem pogut comprovar que els gais i les dones trans tenen més estereotips, mentre que les lesbianes i els trans masculins estan més invisibilitzats. D'una banda, això és una forma de negació de la seva existència i dificulta la seva capacitat d'organització social i política però, d'altra banda, els fa més fàcil passar desapercebuts: un trans masculí sol passar per un noi jove i, davant les mostres d'afecte entre dues noies, se sol pensar que són amigues. Però el cas més patent d'invisibilització és, sens dubte, el de les persones intersexuals. Així com a alguns països es comencen a aparèixer a l'imaginari col·lectiu (a partir de llibres i pel·lícules, per exemple) i, de forma encara incipient, articulen discursos polítics que qüestionen els tractaments que s'imposen als nadons intersexuals, en el nostre entorn encara s'està a les beceroles.

L'homo/transfòbia també actua establint un discurs que atorga un lloc inferior a trans, lesbianes i gais. A més, l'intent de trencar aquesta lògica, visibilitzar-se i polititzar-se és considerat negatiu pel mateix discurs homo/transfòbic, que accepta trans, gais i lesbianes en la mesura que passin desapercebuts i no qüestionin les normes bàsiques de la societat.

Gais, trans i lesbianes responen a la trans/homofòbia de diverses maneres en funció del grau d'autoacceptació, dels ànims del moment, del context... Ens trobem que, a vegades, la reacció està marcada per

la interiorització de la trans/homofòbia. Aquesta es pot expressar com a dificultat d'identificar l'homo/transfòbia que reben, autoodi (considerar-se brut, indigne, mereixedor de les agressions que es reben...), autoexclusió (no presentar-se a determinades feines, no atrevir-se a acostar-se a alguna persona per por al rebuig...), intentar canviar la tendència sexual o la identitat de gènere (forçar-se a mantenir relacions sexuals amb persones de l'altre sexe tot i ser homosexual; o intentar adaptar-se a un rol de gènere que no se sent com a propi), apartar-se de (o marginar) les persones del col·lectiu més estigmatitzades (molts gais i lesbianes, per exemples, es mostren incòmodes si els associen amb una persona trans) o intentar amagar la *ploma* per representar el gènere normatiu.

Una estratègia per protegir-se és inventar-se una vida heterosexual o no trans. En aquest sentit, hem trobat un noi gai que porta la foto d'una noia a la cartera i diu que és la seva parella per por de les conseqüències que podria comportar, al seu entorn laboral, que es fes pública la seva tendència sexual. Un altre exemple en el mateix sentit és el d'una noia trans que parla com si tingués la menstruació i porta tampons a la bossa per si alguna companya de feina li'n demana, amb aquest tipus d'estratègies aconsegueix amagar la seva transsexualitat a l'entorn laboral.

Sovint l'autoacceptació pot passar per allunyar-se de l'entorn on s'ha viscut i traslladar-se a llocs considerats més tolerants com una gran ciutat o un país estranger, l'anomenat "exili a la ciutat" (Eribon, 1999). Les experiències que hem pogut recollir a la recerca no ens mostren que actualment el procés sigui tan dràstic com suggereix el terme exili. No sempre és un procés irreversible, moltes vegades respon només a la necessitat d'allunyar-se temporalment per poder repensar-se i tenir les primeres experiències afectivosexuals amb persones del mateix sexe o començar a viure d'acord amb el gènere sentit.

Una forma interessant de capgirar l'homo/transfòbia és mitjançant la reapropiació de l'insult. Hi ha gent que s'autoanomena *travolo*, *bollera* o *marica* com a forma de ressignificar l'insult i com a crítica a aquells gais, lesbianes i trans que es volen presentar com a ciutadans respectables.

Tot i no ser l'opció majoritària, organitzar-se col·lectivament també és una estratègia per canviar una realitat marcada per l'opressió homo/transfòbia. Encara que la majoria de joves trans, lesbianes i gais se senten desvinculats de l'activisme, sovint se'n reconeix el que ha aconseguit en termes de drets i llibertats. Tot i això, senten les associacions llunyanes i més centrades en les lluites entre elles que en acostar-se al col·lectiu.

Davant d'una agressió o d'un comentari homo/transfòbic, molta gent calla, però també ens trobem persones que parlen amb l'agressor per fer-li entendre el dolor que provoca, de manera que s'inicia un diàleg que pot transformar la percepció de la persona agressora. Hem trobat diverses ocasions en què la resposta davant d'un insult o d'un assetjament continuat és agredir l'agressor. Cal remarcar que en aquests casos la resposta reproduceix la lògica sexista: la victòria és feminitzar o homosexualitzar l'agressor (és a dir, el gai, la lesbiana o la persona trans verbalitza la seva satisfacció en sentir que han deixat l'agressor "degradat" com una dona o un *maricón*).

Les agressions i assetjaments són molt freqüents a escoles i instituts, sobretot als espais on els alumnes estan sols, sense figures d'autoritat (al pati, als vestuaris...). El fet que una persona no jugui amb els companys del seu sexe sol ser causa de discriminacions i agressions. El període de l'institut es recorda com una època d'especial patiment i s'intenta oblidar. Amb freqüència, això impedeix fer-se càrrec del dolor viscut i integrar aquest període per complet a la pròpia trajectòria vital.

Als centres educatius, la pressió per assumir el gènere normatiu no sols l'exerceix el grup d'iguals, sinó que el professorat també pot actuar en aquesta línia. En ocasions, el professorat reproduceix els estereotips, fa comentaris homo/transfòbics o percep com a "jocs de nens" situacions d'assetjament col·lectiu evidents. Però, fins i tot quan el professorat té la sensibilitat per actuar, no té eines per afrontar les agressions i discriminacions que rep l'alumnat trans, lesbià i gai i acompanyar-lo en el procés d'acceptació.

Els efectes de viure en un entorn homo/transfòbic són diversos. Entre els negatius hem trobat: patir trastorns alimentaris, depressions, intents de suïcidi, tenir l'autoestima baixa, por contínua de l'agressió, vergonya, sentir-se vulnerable, sentiment de culpabilitat, necessitat de controlar la conducta i la paraula, bloqueig en les relacions o sensació d'haver perdut l'adolescència. També hi ha, però, efectes positius: hi ha joves que assenyalen que aquestes experiències els han fet més forts, més empàtics, més sensibles, amb més capacitat per enfrontar-se als problemes i els ha convertit en més autors de la pròpia vida (en el sentit que la manca de referents els ha portat a reinventar-se).

Pel que fa a la dedicació als estudis, veiem que en alguns casos el fet de ser trans, lesbiana o gai porta a un baix rendiment escolar i, fins i tot, a abandonar els estudis si s'és víctima d'assetjament homo/transfòbic al

centre educatiu; a altres persones, en canvi, el fet de ser trans, gai o lesbiana les porta a dedicar-se més intensament als estudis (per la sensació que han de “compensar” els pares per la seva homosexualitat o transsexualitat).

En ser preguntats per les causes de la trans/homofòbia, hi ha gais, trans i lesbianes que responen que es deu a la incultura, a la ignorància o que ja desapareixerà amb el temps, mentre que altres destaquen el paper que juga la trans/homofòbia en el manteniment de l'organització sexista que tenim. També hi ha qui posa l'accent en el perquè de l'actuació de qui agredeix, i argumenta que és una persona reprimida sexual, que reacciona així per por a allò desconegut o diferent, que ho fa per reforçar la seva masculinitat/feminitat, perquè se sent inferior o perquè la seva identitat se sent qüestionada per la presència de la persona trans, gai o lesbiana.

2.3. Sortir de l'armari i viure segons el gènere sentit

Cada cop se surt de l'armari i es revela la identitat de gènere a una edat més jove. La identitat de gènere se sol fixar a la infància, mentre que la tendència sexual se sol percebre a l'adolescència, a partir d'enamorar-se d'una persona propera o en adonar-se que, en general, se sent atracció per les persones del mateix sexe.

El procés de sortir de l'armari o revelar la identitat de gènere sentit sol ser considerat un moment clau en la vida de la majoria de trans, gais i lesbianes i produeix un veritable punt d'inflexió en les seves vides, ja que suposa un canvi qualitatiu en moltes relacions, l'obertura a un món nou i el trencament amb algunes parts de la vida anterior (amb alguns amics, sovint amb la religió, etc.). Sol ser un moment temut, planificat, desitjat i imaginat durant molt de temps. Com que es viu en solitari, i habitualment sense tenir a prop persones que ho hagin viscut amb qui poder-ho compartir, Internet ha passat a jugar-hi un paper clau.

A l'hora de revelar la identitat de gènere o de sortir de l'armari, els joves despleguen diverses estratègies: comunicar-ho primer a persones de confiança, deixar pistes (com entrades d'una discoteca d'ambient), treure el tema en les converses quotidianes i, específicament en el cas dels trans, anar fent canvis físics progressivament (en la manera de vestir, el pentinat, etc.). Moltes persones trans opten, en un primer moment, per presentar-se als seus pares com a gais o lesbianes. Sovint, aquesta estratègia progressiva és positiva perquè els pares solen assumir millor l'homosexualitat que la

transsexualitat dels seus fills. Tot i això, també hem trobat algun cas en què els pares prefereixen tenir un fill trans masculí que una filla lesbiana *massa* masculina.

Les reaccions de l'entorn davant de la revelació poden ser diverses i, sovint, són poc previsible. Per exemple, hi ha pares aparentment progressistes que reaccionen amb molta intolerància en conèixer la transsexualitat o homosexualitat del seu fill o filla, mentre que hi ha pares conservadors que, quan se n'assabenten, ofereixen afecte i un suport total als seus fills.

La reacció dels pares és especialment significativa en el cas dels trans que es volen operar i necessiten el seu suport econòmic. Tot i que les reaccions són variades, trobem que, davant de l'homosexualitat del fill, la mare sol respondre positivament, mentre que el pare acostuma a evitar el tema. En el cas de les lesbianes, solen rebre el suport del pare, mentre que la relació amb la mare pot arribar a ser força conflictiva. En el cas dels trans, no trobem cap patró en relació amb la reacció del pare i de la mare.

Entre les reaccions més sorprenents a la sortida de l'armari, trobem diversos exemples en què la persona es guanya el respecte dels que fins al moment l'assetjaven quan assumeix públicament la seva homosexualitat o transsexualitat. Això ens porta a considerar que l'homo/transfòbia es nodreix del silenci dels oprimits.

Pel que fa a la transsexualitat, trobem qui l'entén com un procés amb principi i final, en el qual acabes sent un home o una dona "de veritat", mentre que altres ho viuen com un procés que no acaba mai. Aquesta darrera concepció pot rebre una connotació negativa (com a impossibilitat d'arribar a coincidir amb un mateix) o positiva, com a acceptació del procés viscut, com una forma d'admetre i valorar el fet d'haver nascut amb un sexe que no es corresponia al gènere sentit i haver optat per canviar-ho.

La necessitat de transformació corporal i, especialment, de reassignació genital, no és tan generalitzada com s'acostuma a pensar. Si bé és cert que generalment es produeix un cert rebuig cap al cos original, també trobem trans que l'accepten, en gaudeixen i no prioritzen (o directament descarten) la intervenció quirúrgica. Per altres, en canvi, l'autoacceptació i el benestar passa per iniciar el procés d'hormonació i la reassignació sexual.

El tractament hormonal, a part d'efectes físics (en la veu, en el pèl corporal, en l'estat emocional), també té efectes simbòlics (en el cas dels nois, per exemple, en començar el tractament, molts se senten immediata-

ment més masculins, agressius i alguns apel·len a les hormones per justificar actituds masclistes). Entre les persones que consideren que l'operació és l'única forma per acceptar-se, hi ha el perill de frustració un cop realitzada, ja que el cos mai no pot ser del tot com s'imaginaven i, en darrera instància, no és viable intentar negar el passat viscut.

La definició de què vol dir ser una persona transsexual està molt condicionada pel discurs psiquiàtric. De fet, el mateix terme *transsexual* va ser encunyat per part de psiquiatres i encara avui en dia el terme traspua connotacions patologitzadores. I és que la *Classificació internacional de malalties de l'Organització Mundial de la Salut* (ICD-10) i el *Manual de diagnòstic de l'Associació de Psiquiatria Americana* (DSM-IV) consideren que no adequar-se al gènere socialment assignat és un trastorn psíquic (és el que s'anomena *trastorn d'identitat de gènere*, un símptoma del qual és la *disfòria de gènere*). Avui dia, per tal de poder rebre tractament hormonal d'una forma controlada per un endocrí o per sotmetre's a una operació de reassignació sexual (encara que sigui en un centre mèdic privat) cal haver obtingut el certificat de *disfòria de gènere*.

L'Estat ha assumit la definició psiquiàtrica de la transsexualitat fins al punt que per poder-se canviar el nom o la menció del sexe en el Registre Civil, cal presentar un diagnòstic de *disfòria de gènere* i haver rebut un tractament per canviar de sexe durant un mínim de dos anys (a la pràctica vol dir que cal haver rebut un tractament d'hormonació). Els obstacles que manté l'Estat per canviar-se el nom per un del gènere contrari o el sexe en els documents legals ens indica la centralitat del manteniment de la diferència de gènere encara avui dia.

Per a alguns trans, la necessitat d'obtenir el certificat mèdic de *disfòria de gènere* és patologitzador i els nega el seu caràcter de ciutadans plens. Els qui opten per sotmetre's al procés de psiquiatrització solen utilitzar les categories psiquiàtriques d'una forma estratègica: reproduint els discursos que saben que acceleraran el procés, però sense considerar-se malalts mentals. Tot i això, aquestes persones generalment critiquen que els i les psiquiatres exerceixen massa control sobre les seves vides, els neguen la capacitat de prendre decisions sobre el seu procés de transformació i, en ocasions, els pressionen a seguir el camí establert per la psiquiatria (diagnòstic, hormonació i reassignació sexual).

Pel que fa les relacions de parella i familiars, trobem que, per regla general, es compleix el tòpic que les lesbianes solen estar en parella.

Entre els gais es produeix la contradicció entre celebrar la facilitat de tenir contactes sexuals esporàdics i lamentar-se de la dificultat de trobar parella. Les persones que s'imaginin en parella solen reproduir la imatge estereotípica de la família. L'opció de tenir fills està bastant generalitzada entre gais i lesbianes, aspecte que és nou, mentre que està menys generalitzada entre els trans. Hi ha alguns nois transgènere (que no s'han sotmès a una histerectomia ni a una reassignació sexual) que no descarten engendrar ells mateixos els fills.

En ser preguntats pel seu futur, a la majoria de joves gais, trans i lesbianes els costa imaginar-se'l. Hi ha diversos factors que ho poden explicar, com són la manca de referents o el fet de tenir una experiència recent de canvi radical en les seves vides. La idea de l'envelliment està més acceptada pels gais, trans i lesbianes de les comarques de Girona i de municipis petits, mentre que els gais de ciutat en tenen una visió especialment negativa (associada a la soledat i al rebuig per no entrar dins dels cànons estètics dominants). Cal destacar que la manca de referents no sembla ser un impediment perquè la majoria de trans conceben la vellesa en positiu.

2.4. Relació entre els grups

Generalment, les persones de grups socials estigmatitzats tenen una voluntat de distanciar-se de les altres persones del seu mateix grup, com ja hem assenyalat, la vergonya que produeix l'estigma, els aïlla els uns dels altres, sent una barrera a la unitat social i política dels grups marginats. Aquesta tendència es compleix en el cas dels trans però no tant en el de gais i de lesbianes, ja que els uneix el desig, és a dir, l'atracció entre elles i entre ells.

A les ciutats grans, tant gais com lesbianes tenen més relació amb persones del seu mateix grup social. En aquests contextos, la majoria de gais relaten haver perdut els seus amics nois heterosexuales, mentre que a les comarques de Girona i als municipis petits allunyats de Barcelona se sol produir més integració entre persones heterosexuales, gais i lesbianes. Si bé per a algunes persones les amistats gais i lesbianes juguen un paper central en les seves vides, esdevenint pràcticament una família, per a altres són relacions secundàries (per anar de festa a locals d'ambient, per exemple), i no substitueixen les relacions amb persones heterosexuales que tenien abans de sortir de l'armari.

Entre gais i lesbianes no hi ha gaire relació i la majoria no ha tingut cap contacte amb una persona trans. Sovint, els gais i les lesbianes viuen amb certa incomoditat o directament rebutjant que els associïn amb persones trans. Les úniques persones gais i lesbianes que havien estat en contacte amb persones trans, ho havien fet en el marc de l'activisme, que és l'únic espai on es produeix el contacte entre els diferents grups.

Entre les persones trans, trobem dues posicions molt diferenciades respecte a la relació amb altres trans: per una banda, hi ha qui reivindica la necessitat de crear espais de trobada entre trans per tal de lluitar pels propis drets i des dels quals reassignar la transsexualitat; i, per l'altra, trobem qui rebutja completament relacionar-se amb altres trans (sovint amb l'objectiu de viure com a homes/dones "veritables", tractant d'amagar la seva transsexualitat). Entremig d'aquestes dues opcions, trobem persones que només recorren a les associacions de trans quan es troben al principi del procés de transformació amb l'objectiu de rebre informació i trobar el suport de persones que han passat pel mateix, però més endavant se'n desvinculen.

En relació amb si el fet de ser trans, lesbiana o gai dóna lloc a una identitat o una forma de ser específica, veiem que la majoria considera que no és així. En general, no es reivindiquen aquestes etiquetes identitàries. Hi ha persones que rebutgen utilitzar-les perquè les associen a un grup social estigmatitzat; altres perquè consideren que sobredimensiona una part de la seva vida (la sexualitat o la identitat de gènere) i n'amaga d'altres; finalment, hi ha qui considera que aquestes etiquetes identitàries són opressives perquè encapsulen la realitat i fixen la fluïdesa potencial que tenen tant el desig sexual com la identitat de gènere.

La forma majoritària, però, de relacionar-se amb les etiquetes identitàries és utilitzar-les d'una forma estratègica: els són (o els han estat) útils per entendre's ells mateixos, per explicar-se als altres i per generar complicitat amb els iguals. Alhora, les etiquetes que són més insistents (i acríticament) reivindicades tant per trans com per gais i lesbianes, són les de "dona" i "home".

Les noies, habitualment, es mostren més obertes a enamorar-se o tenir relacions sexuals amb una persona al marge del seu sexe. És per això que la bisexualitat és més comuna entre les noies que entre els nois. Ser bisexual està molt estigmatitzat entre el conjunt de la població i gais, lesbianes i trans no en són l'excepció: consideren que les persones bisexuals

són gais o lesbianes que no s'accepten (i és cert que a vegades és així, però no sempre), se'ls considera promiscus, "viciosos", que donen mala imatge al col·lectiu i que tenen una sexualitat desordenada.

Internet ha esdevingut el canal majoritari que gais, trans i lesbianes utilitzen, sobretot al principi, per demanar consells, compartir experiències i conèixer altra gent. Això és així fins al punt que molta gent jove surt de l'armari o busca informació sobre transsexualitat a través d'Internet. Aquest alt ús d'Internet per a aquest tipus d'usos està motivat perquè permet l'anonimat, perquè genera un clima de confiança entre persones que han viscut situacions semblants i, en el cas de les persones trans que s'avergonyeixen del seu cos, els ofereix un canal de relació en el qual poden amagar el seu cos.

Tot i l'alt ús d'Internet, no tothom l'utilitza en la mateixa mesura: s'observa una clara diferència generacional (els més joves l'utilitzen més), hi ha qui només hi recorre en moments puntuals (abans de sortir de l'armari o per buscar parella) i la majoria de les persones que l'utilitzen per relacionar-s'hi solen prioritzar les relacions presencials (per exemple, tot i crear-se comunitats virtuals o apuntar-se a pàgines de contactes per Internet, l'objectiu sol ser trobar-se de forma presencial i que la relació virtual sigui, en tot cas, un complement a l'*off-line*). Entre els problemes, els joves assenyalen l'excés i la dificultat de seleccionar la informació (sobretot en relació amb el procés de transsexualització) i, en el cas dels gais, que és més fàcil trobar relacions sexuals que d'amistat o de parella.

3. PROPOSTES

Un dels objectius de la recerca era conèixer no sols el diagnòstic dels joves trans, gais i lesbianes sobre la seva realitat, sinó recollir les seves propostes. Moltes d'elles estaven referides a la realitat d'escoles i instituts. En termes generals, podem destacar que el gruix de les aportacions van en la línia de treballar per eliminar el sexisme del sistema educatiu, ja que la majoria d'agressions i discriminacions que es produeixen en aquest àmbit tenen a noies masculines i a nois femenins com a blanc. L'eliminació del tracte sexista es concretaria a suprimir les distincions entre nois/noies que creuen moltes de les activitats escolars i que reforcen la diferència de gènere, de manera que n'exclouen les persones que no segueixen la norma.

Pel que fa al professorat, no està de més recordar que se n'espera una implicació activa per resoldre els casos d'assetjament, tant els més evidents com els més subtils. En aquest sentit, és important no banalitzar o considerar "coses de nens" els insults, els acudits o els comentaris homo/transfòbics.

D'altra banda, es demana que s'abordi el tema de la transsexualitat i l'homosexualitat a les classes d'educació sexual: l'educació sexual continua adoptant un punt de vista heterosexista i sovint ni tan sols s'esmenta la realitat de les persones gais, trans i lesbianes. També caldria fer-ne referència al context d'altres assignatures (història, literatura, art...) amb la mateixa habitualitat amb què es tracta de la vida sentimental de qualsevol altre escriptor, artista o personatge històric.

Caldria donar suport i promocionar més les xerrades sobre aquests temes que ofereixen associacions de lesbianes, trans i gais. Si tenim en compte que els últims anys d'ESO són els més durs, caldria valorar si seria convenient començar-ho a treballar abans, per tal de no arribar a aquest nivell d'homo/transfòbia. Una altra forma, complementària, de plantejar el tema de les xerrades seria dirigir-les als pares, amb la col·laboració de les AMPA. Aquesta podria ser una bona forma d'arribar a les mares i pares que no tenen eines per abordar el tema amb els seus fills.

En la recerca, hem vist que al professorat trans, lesbiana i gai li resulta molt problemàtic ser visible com a tal en el seu entorn laboral. De totes maneres, cal que tinguin en compte que qualsevol esforç que facin en aquesta línia resulta de gran ajuda per als seus alumnes, ja que els permet tenir referents que donen la cara i deixen d'alimentar la idea que és un aspecte a amagar o del qual avergonyir-se.

S'observa que, la majoria de vegades, les actuacions del professorat de suport a joves assetjats es donen perquè la persona en concret està sensibilitzada. Caldria incloure un mínim de coneixements sobre la problemàtica i sobre com actuar davant d'aquestes situacions en els plans de formació del professorat. També seria convenient incloure-ho de forma sistemàtica en la formació de monitors d'educació en el lleure.

Alhora, caldria revisar quin és el paper que fan els psicòlegs d'institut davant de les demandes d'ajuda de trans, lesbianes i gais per tal de comprovar si les queixes que hem recollit sobre la falta de suport són excepcionals o tenen a veure amb la definició de la seva funció o amb la sobrecàrrega d'aquests professionals. De totes maneres, es va apuntar que anar al psicòleg d'institut també pot ser una barrera, ja que, per alguna gent, està lligat a la sensació de reconèixer-se com a "malalt mental". En aquest sentit es proposa que s'estableixi un professor de referència (amb qui puguin posar-se en contacte per correu electrònic d'una forma confidencial) que tingui treballat aquest tema i que pugui servir de suport. A l'institut d'estudis de secundària IES Duque de Rivas, de la localitat Rivas-Vaciamadrid (Madrid) s'han portat a terme mesures d'aquest tipus que han estat reeixides.

Específicament per als alumnes trans, caldria esforçar-se més a facilitar-los les circumstàncies: accedint al canvi de nom a les llistes o permetent-los canviar-se de roba en una sala a part en fer educació física, per exemple.

En relació amb l'Administració, la majoria de demandes arriben per part dels joves trans. Un dels temes és facilitar el canvi de nom dels documents oficials sense que sigui necessari un certificat psiquiàtric, ni haver-se hormonat, ni haver passat per una reassignació sexual. També es considera que s'hauria de suprimir el camp del sexe dels documents oficials no mèdics de la mateixa manera que s'ha suprimit el camp de la professió del DNI.

Es reclamen ajudes per a la integració laboral de les persones trans i, més especialment, de les dones trans que es dediquen al treball sexual i el volen deixar. També s'hauria de permetre que les persones trans que hagin de complir condemna puguin anar a presons en concordança amb el seu gènere, tot i que no s'hagin operat, hormonat ni canviat d'identitat legal.

En un altre ordre de coses, es demana que l'Administració pugui assumir la tutela d'aquells menors d'edat que tinguin conflictes amb els seus pares a causa de la seva sexualitat o identitat de gènere. Així mateix, una noia marroquina entrevistada ens va fer notar la necessitat de facilitar

els processos d'asil polític a aquelles persones que estan en perill als seus països d'origen pel fet de ser trans, lesbianes o gais.

En el cas dels trans, un àmbit que va generar molt debat fou el mèdic/psiquiàtric. Hi ha bastant consens en el fet que, actualment, el procés d'hormonació i reassignació sexual està massa controlat per la psiquiatria i per l'Administració. Davant d'això, hi ha qui advoca per mantenir un acompanyament o una supervisió, però sense que els psiquiatres hi tinguin tant de poder; altres consideren que el suport psiquiàtric hauria de ser una opció per a qui el volgués però, de cap manera, un requisit (per exemple, que fos l'endocrí qui controlés el procés d'hormonació, sense necessitat d'un certificat psiquiàtric); finalment, hi ha qui opina que s'hauria de mantenir el certificat psiquiàtric per accedir a la reassignació sexual però hauria de ser com a qualsevol cirurgia estètica: no certificar que es té una patologia (el "trastorn d'identitat de gènere"), sinó confirmar que el pacient té les condicions psíquiques adequades per prendre aquesta decisió.

Al marge de les persones professionals de la salut especialitzades amb temes de transsexualitat, s'observa que a les altres els falta formació sobre aquest tema. També es troben a faltar espais on les persones trans es puguin trobar, compartir experiències i donar-se suport al marge d'institucions mèdiques.

Respecte a les associacions, les persones no activistes que vam entrevistar se'n sentien força allunyades. En aquest sentit, trans, lesbianes i gais sembla que no presenten diferències significatives respecte dels seus coetanis pel que fa a una certa desafecció respecte a l'acció col·lectiva. Les opinions es divideixen entre qui considera que les associacions han de continuar fent la tasca que fan i els que opinen que ja no hi ha res pel que lluitar.

4. BREU BIBLIOGRAFIA COMENTADA

Si voleu saber més sobre les temàtiques que hem treballat en aquesta recerca, us recomanem alguns dels llibres que ens han servit de referència.

Estudis aplicats

Generelo, Jesús i Pichardo, José Ignacio (coord.). (2006). *Homofobia en el sistema educativo*, Madrid, COGAM.

Agrupa diferents investigacions que tracten aspectes com la violència homofòbica a les aules, l'actitud dels estudiants de secundària en relació amb l'homosexualitat, l'actuació del professorat pel que fa al tema o l'impacte psicològic de l'homofòbia en els joves. Alhora, proposa recomanacions perquè el sistema educatiu sigui més integrador. Tant aquest estudi com el següent us els podeu descarregar a: www.cogam.es/secciones/educacion.

Generelo, Jesús; Pichardo, José Ignacio i Galofré, Guillem. (2007). *Adolescencia y sexualidades minoritarias: voces desde la exclusión*, Madrid, COGAM.

Aquesta recerca està dedicada a conèixer com se senten els adolescents gais, lesbianes i trans, com es relacionen i com afronten els conflictes que es troben. L'informe compta amb un recull de recursos per a joves que ofereixen les associacions LGTB i les institucions públiques. Finalment, exposa l'exitosa experiència d'una tutoria d'atenció a la diversitat afectivo-sexual que es desenvolupa en un institut de secundària de la comunitat de Madrid.

Platero, Raquel i Gómez, Emilio. (2007). *Herramientas para combatir el bullying homofóbico*, Madrid, Talasa Ediciones.

El llibre, que adopta una perspectiva de gènere en la línia del que hem proposat en el nostre estudi, combina la vessant teòrica, la recerca (a partir d'entrevistes a alumnes i professionals de l'educació) i materials per treballar a l'aula amb alumnat adolescent (cinefòrums, cançons, dinàmiques de grup...).

Sobre gais i lesbianes

Borrillo, Daniel. (2001). *Homofobia*, Barcelona, Bellaterra.

Es tracta d'un petit llibre que aborda d'una forma molt accessible aspectes com: què és l'homofòbia, com es concreta en la vida de gais i lesbianes o quines són les seves arrels històriques.

Eribon, Didier. (1999). *Reflexiones sobre la cuestión gay*, Barcelona, Anagrama.

Sobretot la primera part del llibre és una aproximació àmplia i interessant de la realitat dels gais en l'actualitat: com entren en contacte amb la seva diferència a través del xoc amb l'insult, com estableixen relacions d'amistat que actuen com una família o les renúncies i impossibilitats que implica ser gai en una societat com la nostra.

Llamas, Ricardo i Vidarte, Francisco Javier. (1999). *Homografías*, Madrid, Espasa Calpe.

Per trencar amb la seriositat de la resta de llibres d'aquesta bibliografia, recomanem aquesta lectura fresca, àcida, provocadora i polèmica. Són diversos assajos que evidencien les contradiccions, les paradoxes i les incoherències de la situació de l'homosexualitat masculina.

Llamas, Ricardo. (1998). *Teoría torcida. Prejuicios y discursos en torno a la "homosexualidad"*, Madrid, Siglo XXI.

En un to molt diferent que l'anterior, Llamas ens presenta un treball en què analitza la realitat de gais i lesbianes des d'una perspectiva molt influïda per Michel Foucault. Entre altres coses, analitza com al llarg de la història s'ha construït l'homosexualitat. Resulta de gran interès per reflexionar sobre com s'ha d'abordar tant l'estudi com la reflexió política del col·lectiu.

Mira, Alberto. (2004). *De Sodoma a Chueca. Una historia cultural de la homosexualidad en España en el siglo XX*, Madrid, Egales.

L'autor ens proposa un estudi rigorós i sistemàtic de la producció cultural, sobretot literària, elaborada per homosexuals al llarg del segle XX. Alhora, analitza com els homosexuals masculins eren representats, per part d'autors heterossexuals, en els productes culturals majoritaris.

Viñuales, Olga. (1999). *Identidades lésbicas*, Barcelona, Edicions Bellaterra.

Es tracta d'una etnografia de la comunitat lesbiana que retrata, des d'una mirada antropològica, com viuen les dones que se senten atretes per altres dones.

Sobre trans i intersexuals

Nieto, José Antonio (comp.). (1998). *Transexualidad, transgenderismo y cultura. Antropología, identidad y género*, Madrid, Talasa.

Aquest llibre és una compilació de textos d'autores i autors provinents de diferents disciplines (antropologia, psicologia, biologia, història...) que configura un interessant panorama de la realitat del col·lectiu trans, la seva patologització, l'evolució històrica de la seva concepció, com viuen el gènere o com els cossos intersexuals qüestionen el sistema de sexe/gènere.

Grupo de Trabajo Queer. (2005). *El eje del mal es heterosexual. Figuraciones, movimientos y prácticas feministas queer*, Madrid, Traficantes de sueños.

També es tracta d'una compilació de textos que comparteixen un punt de vista teòric i polític *queer*. En concret, destaquem les aportacions de l'activista intersexual Cheryl Chase ("Hermafroditas con actitud"), les reflexions sobre les pressions de gènere dels transsexuals masculins de Moisès Martínez ("Mi cuerpo no es mío") i la perspectiva que adopta Juana Ramos respecte la transsexualitat femenina ("Una visión feminista de la transexualidad"). Us el podeu descarregar gratuïtament a: http://webs.uvigo.es/pmayobre/pdf/el_eje_del_mal.pdf

Sobre gènere i sexualitat

Butler, Judith. (2001). "La cuestión de la transformación social", a Beck-Gernsheim, Elisabeth; Butler, Judith i Puigvert, Lúcia. *Mujeres y transformaciones sociales*, Barcelona, El Roure.

Judith Butler és una de les autores de referència en matèria de gènere. Es tracta d'una aportació accessible i a la vegada estimulants sobre com entendre el gènere com una construcció social que limita el conjunt de la població i que ens impedeix construir-nos a nosaltres mateixos i aproximar-nos als altres d'una forma oberta.

Izquierdo, María Jesús. (2001). *Sin vuelta de hoja. Sexismo: poder, placer y trabajo*, Barcelona, Edicions Bellaterra.

Es tracta d'un bon llibre per tal d'introduir-se a la reflexió teòrica sobre els temes de gènere, sexisme i sexualitat. A part del necessari aclariment de conceptes, ens permet entendre la dimensió social i política d'aspectes que d'entrada semblen tan íntims i inqüestionats com per qui se senten atrets o la seva identitat de gènere.

Observatori Català de la Joventut

Altres títols publicats en aquesta col·lecció

1. Joves entre dos segles. *Francesc-Marc Àlvaro*. 1998
2. Nous objectius per a l'educació-Informe Delors. *Enric Masllorens*. 1998
3. Enquesta a la joventut de Catalunya. *Gabise, SA*. 1999
4. Joves i participació a Catalunya. *Fundació Ferrer i Guàrdia*. 1999
5. 20 anys de participació democràtica. 20è aniversari del Consell Nacional de la Joventut de Catalunya. *CNJC*. 1999
6. Estudi de comportament dels joves estudiants de Barcelona. *Centre Jove d'Anticoncepció i Sexualitat*. 1999
7. La violència com a recurs i com a discurs. *Manuel Delgado*. 1999
8. Els joves catalans en el 2011. Els canvis que vénen. *Centre d'Estudis Demogràfics*. 2000
9. Els joves catalanes i l'habitatge. *Carme Trilla*. Institut DEP. 2000
10. L'entorn quotidià dels adolescents amb malalties cròniques. *Joan Carles Surís, Russell Viner, Robert W. Blum*. 2000
11. Treball, valors i canvi. Les ruptures en la precarietat. *Daniel Ortiz i Iván Miró*. 2001
12. Generació @. La joventut al segle XXI. *Carles Feixa*. 2001
13. Jugar treballant, treballar jugant: les identitats juvenils i el debat sobre ocupació i ociositat. *Robert G. Hollands*. 2001
14. Els contextos canviants de la joventut al segle XXI. *Andy Furlong i Fred Cartmel*. 2001
15. Migracions internacionals i població jove de nacionalitat estrangera a Catalunya. *Centre d'Estudis Demogràfics*. 2001
16. De les oportunitats desiguals a la manca igualitària d'oportunitats. Les dimensions de gènere del canvi social i la joventut a Europa. *Lynne Chisholm*. 2001

17. Els tècnics en la política de joventut de l'Administració pública catalana. *Pere Soler(coord.), Albert Bayot, Anna Planas i Josep Vila*. 2002
18. Joventut, okupació i polítiques públiques a Catalunya. *Equip de recerca: Robert González, Marc Martí, Lluç Peláez, Oriol Barranco, David Brunet*. *Coordinació de l'estudi: Ricard Gomà*. 2003
19. Enquesta als joves de Catalunya 2002 –Avançament de resultats–. *Joaquim Casal, Maribel García, Rafael Merino i Miguel Quesada*. Grup de Recerca Educació i Treball (UAB). 2003
20. La immigració i el treball intercultural a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya. *Diego Herrera, Bernat Albaigés i Mercè Garet*. 2003
21. Cultura juvenil i gènere. *Roger Martínez Sanmartí*. 2003
22. El territori i la mobilitat migratòria dels joves a Catalunya. *Juan Antonio Mòdenes Cabrerizo, Joaquim Recaño Valverde*. 2003
23. Els joves catalans i l'habitatge, 1999-2003. Institut DEP. *Carme Trilla*. 2003
24. Crisi del treball i emergència de noves formes de subjectivitat laboral en els joves. *Bernat Albaigés (dir.), Vicente Sisto, José Romàn*. 2004
25. Emancipació domiciliària, laboral i familiar dels joves a Catalunya. *Pau Miret i Gramundí*. 2004
26. Els nous rurals del Pallars Sobirà. *Eva Lluvich i Mònica Ortega*. 2004
27. La sobrequalificació entre els joves catalans. *Pau Serracant*. *Observatori Català de la Joventut*. 2005
28. Joves adults i polítiques de joventut a Europa. *Premi Joventut 2003* *Juan Manuel Patón i Casas*. 2005
29. Els comportaments alimentaris dels i les joves en el procés d'emancipació. *Elena Espeix i Bernat (dir.); Juanjo Cáceres i Nevot, Anna Pachual i Sabartés, Cristina Marfil i Verchili; Martina Miserach i Blasco*. 2006
30. Adolescència femenina i risc social. *Premi Joventut 2005*. *Anna Berga i Timoneda*. 2007

31. La influència de l'edat en el comportament electoral a Catalunya. *Raül Tormos*. 2007
32. Identitat, integració i escola. Els joves d'origen marroquí a la perifèria de Barcelona. Premi Joventut 2006. *Jordi Pàmies i Rovira*. 2008
33. Participació, política i joves. Una aproximació a les pràctiques polítiques, la participació social i l'afecció política de la joventut catalana. *Isaac González i Ballebó, Jordi Collet i Sabé i Josep Sanmartín i Morant*. 2008
34. Fer-se adult. Sociologia comparada de la joventut a Europa. *Cécile Van de Velde*. 2008
35. Les transicions de la vida adulta en el context de la globalització. *Carles Simó i Noguera*. 2008
36. Una nova escena del drama entre vell i jove / New performance of the old vs. young drama. *Zygmunt Bauman*. 2008
37. Enquesta a la joventut de Catalunya 2007. *Pau Miret i Gamundi, Antoni Salvadó i Nayach, Pau Serracant i Melendres i Roger Soler i Martí*. 2008
38. Catalan Youth Survey -2007 Edition-. *Pau Miret i Gamundi, Antoni Salvadó i Nayach, Pau Serracant i Melendres i Roger Soler i Martí*. 2009